

نقد و بررسی دیدگاه‌های تیموتی فرنیش در زمینه مهدویت

زهیر دهقانی آرانی^۱

سیدرضی موسوی گیلانی^۲

چکیده

مهدی‌پژوهان معاصر غربی، تحقیقاتی متمایزتر و خاص‌تر از پیشینیان خود در موضوع منجی‌گرایی اسلامی (مهدویت) ارائه کرده‌اند و این، به دلیل ارتباطات علمی گسترده‌تر، وجود منابع اصیل‌تر و تمرکز بیش‌تر ایشان بر موضوع بوده است. «تیموتی فرنیش» یکی از این مستشرقان است که با توجه به تخصص در تاریخ، فرقه‌ها و عقاید اسلامی؛ به این موضوع پرداخته و در این زمینه کتاب و مقالات بسیاری نگاشته است؛ به طوری که دیدگاه‌های وی در محافل علمی و رسانه‌ای غرب مورد استناد قرار می‌گیرد. بررسی دیدگاه‌های فرنیش در زمینه مهدویت، علاوه بر شناخت پیش‌فرض‌ها، مستندات و نتیجه‌گیری‌های او، زمینه نقد دیدگاه‌های وی و همفکرانش را فراهم می‌کند و به تبیین رویکرد محافل علمی غرب در دوره معاصر یاری می‌رساند. این نوشتار ابتدا مباحث مطرح شده از سوی فرنیش، به‌ویژه در زمینه مهدویت را دسته‌بندی و عنوان کرده و در این جهت، به ریشه‌یابی و ردیابی مبنای فکری وی پرداخته است. در ادامه، اشکالات روشی و محتوایی سخنان وی که به نتیجه‌گیری‌های نادرست منجر گردیده؛ طرح شده است. ذکر مؤلفه‌های مثبت و منفی تحقیقات فرنیش و نیز راستی‌آزمایی و نقد آرای وی از دیگر مباحث طرح شده در این مقاله است. روش تحقیقی این نوشتار، کتابخانه‌ای - نرم‌افزاری بوده و با نگاه توصیفی - تحلیلی نگاشته شده است. واژگان کلیدی: مهدویت، تیموتی فرنیش، شرق‌شناسان غربی، منجی‌گرایی اسلامی.

سابقه مطالعه منجی‌گرایی اسلامی در میان غربیان از دو قرن کم‌تر است. در میانه قرن نوزده میلادی و به واسطه ظهور برخی مدعیان مهدویت در کشورهای اسلامی همچون ایران، هند و به‌ویژه سودان؛ توجه برخی محافل سیاسی و علمی غرب به موضوع مهدویت جلب گردید و توجه افرادی همچون جیمز دارمستتر^۱، فان فلوتن^۲، گلدتسهیر^۳ و ادوارد براون^۴ را به طور خاص به اهمیت و جایگاه این باور نزد مسلمانان، متمرکز ساخت. متأسفانه، دیدگاه‌های مستشرقان پیشین به دلایل مختلفی همچون کمبود منابع اطلاعاتی، پیش‌داوری‌ها و تاریخی‌نگری به جای اتخاذ روش پدیدارشناسانه، اشکالات متعددی داشت (موسوی، ۱۳۸۹: ۱۱۲). اگرچه شرق‌شناسان متأخر همچون مونتمگری وات^۵ و یا برنارد لویس^۶ در تکمیل منابع اطلاعاتی و ارائه دیدگاه‌هایی دقیق‌تر در این موضوع سعی داشته‌اند؛ مسیر طی شده از سوی ایشان غالباً با دیدگاه‌های پیشینیان متفاوت نبوده است (همان: ۲۳۳).

تیموتی آفرنیش^۷ یکی از نویسندگان و پژوهشگران غربی است که در زمینه مهدی‌گرایی اسلامی مقالات متعدد و کتاب ویژه‌ای تألیف کرده است. به‌رغم این‌که فرنیش در سالیان اخیر جایگاه خاصی در زمینه پژوهش‌های مرتبط با منجی‌گرایی اسلامی کسب کرده؛ متأسفانه آرا و دیدگاه‌های وی مورد بررسی و نقد قرار نگرفته است و نوشته خاصی در این مورد به زبان فارسی موجود نیست. علت این امر را باید در متأخر بودن فرنیش و نیز عدم توجه مهدی‌پژوهان مسلمان به دیدگاه‌های وی جست‌وجو کرد؛ لیکن فعالیت‌های رسانه‌ای نسبتاً وسیع فرنیش از سویی و تسلط خوب وی بر زبان عربی، تاریخ اسلام و عقاید اسلامی،

1. James Darmesteter (1849 – 1894)
2. Gerolf van (1866-1903) Vloten.
3. Ignaz Goldzihe (1850-1921)
4. Edward Granville (1862-1926) Browne.
5. William Montgomery Watt (1909-2006)
6. Bernard Lewis (1916)
7. Timothy R. furnish.

به‌ویژه مهدویت از سوی دیگر؛ شناخت شخصیت و دیدگاه‌های وی را ناگزیر می‌نماید. این نوشتار ابتدا نگاهی کوتاه به شخصیت و آثار فرنیس داشته و سپس به مهم‌ترین دیدگاه‌های فرنیس، به‌ویژه آرای مرتبط با مهدویت اشاره کرده و در بخش انتهایی به تحلیل و نقد آن دیدگاه‌ها پرداخته است.

بنابر اطلاعات موجود در فضای مجازی و سایت شخصی فرنیس، او متولد و ساکن آمریکا (آتلانتا در ایالت جورجیا) بوده (Furnish, mahdiwatch.org/id1.html) و هم‌اکنون استادیار دانشگاه پیرامونی جورجیا^۱ (به مدت ۷ سال) و نیز استاد مهمان دانشکده عملیات مشترک^۲ (به مدت ۲ سال) می‌باشد. (wikistrat.com/experts/dr-timothy-furnish). تیموتی فرنیس مدرک کارشناسی ارشد خود را از مدرسه علوم دینی کونکوردیا^۳ در سنت لویس و دکترای خود را در تاریخ اسلام را از دانشگاه ایالتی اوهایو در سال ۲۰۰۱ اخذ کرده (Furnish, mahdiwatch.org/id1.html) و از نظر مذهبی پیرو کلیسای پروتستانی لوتری است (Furnish, mahdiwatch.org/2012.07.01_arch.html). فرنیس حضور چندساله ای در ارتش آمریکا پیش از دوران تحصیلات تکمیلی داشته و به عنوان بازجو، زبان‌دان و در برهه‌ای از زمان به عنوان کشیش‌هنگ، فعالیت داشته است. تسلط بالایی فرنیس بر زبان عربی - و تا حدودی فارسی و ترکی - حاصل همین پیشینه نظامی اوست. وی مشاور فرماندهی عملیات ویژه و جامعه اطلاعاتی آمریکا^۴ بوده و در سه سال قبل،

1. Georgia Perimeter College

2. Joint Special Operations University

۳. Concordia - این مدرسه عقاید کلیسای لوتری را تبلیغ کرده و آموزش می‌دهد و از لحاظ قدمت در آمریکا رتبه دوم (تاسیس در ۱۸۳۹) و از لحاظ معروفیت و فعالیت، از جمله بزرگ‌ترین مدارس دینی آمریکا می‌باشد. برای اطلاعات بیشتر ر. ک:

en.wikipedia.org/wiki/Concordia_Seminary

4. US Special Operations Command and Intelligence Community

به عنوان تحلیل‌گر ژئوپلتیک با موسسه ژاکوب تکنولوژی^۱ همکاری داشته است
(wikistrat.com/experts/dr-timothy-furnish).

همچنین وی به عنوان استاد و سخنران میهمان در نشست‌های مختلفی همچون مؤسسه
دفاع برای مدیریت کمک به امنیت^۲، دانشگاه عملیات ویژه مشترک، مرکز آموزشی
اجرایی قانون فدرال^۳ و دانشکده جنگ ارتش آمریکا^۴ و نیز تحلیل‌گر مبارزه با شورش^۵ و
سرویس اطلاعاتی منبع‌باز^۶ در ارتش آمریکا شرکت کرده است
([Furnish, about.me/trfurnish](http://Furnish.about.me/trfurnish), www.mahdiwatch.org/id1.html).

از تیموتی فرنیش تنها یک کتاب به چاپ رسیده است.^۷ این کتاب «مقدس‌ترین جنگ‌ها:
مهدیان اسلامی، جهاد ایشان و اسامه بن لادن»^۸ نام دارد. طبق گفته خود فرنیش، این کتاب
متن تکمیل شده و توسعه‌یافته پایان‌نامه دکترای وی در رشته تاریخ اسلام است که پس از
حوادث ۱۱ سپتامبر نوشته شده و در سال ۲۰۰۵م. به چاپ رسیده است
(Shenkman, historynewsnetwork.org/article/29389:2006). فرنیش
در مقدمه این کتاب علت تدوین آن را حوادث پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱م. و زمینه‌های
مهدی‌گرایانه‌ای که در پس این ماجرا نهفته بوده و باید بیش‌تر به آن پرداخته شود؛ عنوان
کرده است. عناوین فصول کتاب «مقدس‌ترین جنگ‌ها» عبارتند از:

۱. مهدویت چیست و از کجا آمده است؛
۲. جنبش‌های مهدی‌گرا در طول تاریخ؛

-
1. Jacobs Technology
 2. Defense Institute for Security Assistance Management
 3. Federal Law Enforcement Training Center
 4. US Army War College
 5. COIN
 6. OSINT
 ۷. البته طبق گفته فرنیش در سایت وی، او در حال تدوین کتابی جدید با موضوع خلافت نیز هست.
 8. Holiest Wars: Islamic Mahdis, Their Jihads, and Osama bin Laden.

۳. مقابله کنندگان با مهدویت، عقاید و خط مشی‌ها؛

۴. مهدی مجازی در حال حاضر؛

۵. ضد مهدی گرایان عصر مدرن؛

۶. نتیجه: چه کسی مهدی بعدی خواهد بود؟

فرنیس علاوه بر کتاب مقدس‌ترین جنگ‌ها، مقالات متعددی در موضوعاتی همچون مهدی‌گرایی، آخرت‌شناسی اسلامی، فرقه‌های اسلامی، جنبش‌های چندملیتی اسلامی، جهادگرایی و تاریخ اسلامی دارد؛ علاوه بر آن که وی نویسنده مقاله ویژه «هزاره‌گرایی در اسلام» در دایرةالمعارف هزاره‌گرایی هست.^۱ همچنین وی مقالات متعددی را برای همایش‌های مرتبط با حوزه کاری خود - مهدی‌گرایی، تاریخ اسلام، اسلام در شمال آفریقا و تصوف - ارسال کرده که از مهم‌ترین آن‌ها در موضوع مهدویت، کنفرانسی با نام «امام مهدی، عدالت و جهانی‌سازی» است که در ابتدای سال ۲۰۰۴م. در لندن برگزار شده و او با مقاله «ظهور اولیه یا بازگشت؟ نگاه معاصر اهل سنت و شیعیان به مهدویت»^۲ در آن حضور داشته است (Imam-Mahdi-Justice-Globalisationihrc.org.uk/events/6802-).

همچنین او در چهارمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت (سال ۲۰۰۸م. در تهران) با مقاله «مقایسه حکومت‌های مدعی مهدویت در طول تاریخ با نظریه حکومت واقعی مهدوی در آینده»^۳ شرکت کرده است (mahdaviat-conference.com/vdchtqknd23nz.102.html).

از فرنیس بیش از ۵۰ مقاله در مجلات و سایت‌های مختلفی همچون Weekly History، The Lutheran Witness، Washington Times، Standard

۱. این مقاله با توصیف زیر در مجله انتظار موعود ترجمه و منتشر شده است: فرنیس، تیموتی، «دکترین مهدویت و چالش‌های هزاره‌گرایی»، مترجم: بهروز جندقی، مجله انتظار موعود، پاییز و زمستان ۱۳۸۴، شماره ۱۷: ۲۱۳.

2. "Coming Out or Comeback? Sunni v. Shi`i Views of Mahdism Today"
3. "Through a Glass Darkly: A Comparison of Self-Proclaimed "Mahdist" States throughout History to the Theory of the (True) Mahdist State Yet to Come"

Middle East Quarterly و News Network منتشر شده است؛ علاوه بر این او مصاحبه‌ها و سخنرانی‌های متعددی^۱ دارد. برخی از عناوین مقاله‌های وی عبارتند از:

۱. مهدی‌گرایی در جهان عرب سنی‌مذهب در عصر حاضر؛^۲

۲. بن لادن؛ مردی که ممکن است مهدی باشد؛^۳

۳. گردن زدن تحت نام اسلام؛^۴

۴. ۷ افسانه در مورد اسلام؛^۵

۱. فرنیس با رسانه‌های مختلف همچون فاکس نیوز، سی ان ان، واشنگتن تایمز، هافینگتون پست، اورشلیم پست و مجله فرانت پیج در موضوعات مختلف مربوط به مهدویت، کشورهای مسلمان و گروه‌ها و فرقه‌های اسلامی مصاحبه‌های متعددی دارد. به عنوان نمونه ر. ک:

video.foxnews.com/v/3741281799001/alan-colmes-and-dr-timothy-furnish, 2014/6/10

edition.cnn.com/2014/08/20/world/meast/journalist-beheadings, 2014/9/10

washingtontimes.com/news/2010/mar/3/muslim-leaders-edict-decries-terrorism, 2014/6/10

huffingtonpost.co.uk/2014/08/20/a-history-of-extremist-beheadings_n_5693741.html, 2014/9/10

jpost.com/Blogs/From-Green-Finland-to-Yellow-Arava/Israel-Middle-East-and-Islam-From-Intelligence-to-Consulting-364105, 2014/9/10

archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=26113, 2014/9/10

2. "Mahdism in the Sunni Arab World Today", ISIM Newsletter, Leiden, 1999, Volume 4, Page 21,

https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/17339/ISIM_4_Mahdism_in_the_Sunni_Arab_World_Today.pdf

3. "Bin Ladin: The Man Who Would Be Mahdi", Middle East Quarterly, Spring 2002, pp. 53-59

4. "Beheading in the Name of Islam", Middle East Quarterly, Spring 2005, pp. 51-57

5. "7 Myths About Islam", historynewsnetwork.org/article/16536, ←

۵. یهودستیزی در اسلام؛ اسرائیل آغاز کننده جنگ نیست؛^{۱ و ۲}
۶. امپراتوری جدیدی برای مهدی؟ دستوری جدید برای پان‌اسلامی‌های ایرانی و لیبیایی؛^۳
۷. آیا عراق شعله منجی‌گرایی اسلامی را بر خواهد افروخت؟^۴
۸. اهمیت مهدی‌گرا بودن؛ در میان ایرانیان دوازده امامی؛^۵
۹. قدرت‌نمایی منجیان در ایران؛ عیسی مسیح در مقابل مهدی؛^۶
۱۰. بازگشت به آینده (مهدی‌گرایان)؛^۷
۱۱. نگاهی غربی به اهداف برنامه هسته‌ای ایران؛ هسته‌ای سازی آخرالزمان یا ذخیره سازی انبار سلاح برای مهدی؛^۸

2005/10/10

1. "Anti-Semitism in Islam: Israel Didn't Start the Fire",
historynewsnetwork.org/article/34789, 2007/2/6
2. "Anti-Semitism and Islam",
archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=354, 2007/2/2
3. "A New Empire of the Mahdi? Libyan and Iranian Pan-Islamic Agendas",
historynewsnetwork.org/article/38164, 2007/4/30
4. "Will Iraq Stoke Flames of Islamic Messianism?",
pjmedia.com/blog/will-iraq-stoke-flames-of-islamic-messianism,
2008/4/7
5. "The Importance of Being Mahdist - Among Iran's Twelvers",
weeklystandard.com/author/timothy-r.-furnish, 2008/9/8 (Vol. 13, No. 48)
6. "Dueling Messiahs: Jesus v. the Mahdi in Iran",
blogs.lcms.org/2009/dueling-messiahs-jesus-v-the-mahdi-in-iran-2-2009, 2009/2/2
7. "Back to the (Mahdist) Future?",
historynewsnetwork.org/article/128408, 2010/6/25
8. "A Western View on Iran's WMD Goal: Nuclearizing the Eschaton, or Pre-Stocking the Mahdi's Arsenal?", INEGMA Special Report No. 12,
←

۱۲. مهدویت و فرقه‌گرایی و تصوف، در جهان اسلام در حال اوج‌گیری است.^۱ قابل ذکر است که فرنیش، سایتی معروف با عنوان «نگاه به مهدی»^۲ دارد که حاوی دیدگاه‌های مختلف او در زمینه‌های مرتبط با منجی‌گرایی اسلامی است.^۳ از آن‌جا که به موضوع منجی‌گرایی اسلامی به صورت خاص در فضای مجازی کم‌تر پرداخته شده و بیش‌تر مطالب بارگذاری شده در این سایت در این موضوع است؛ سایت مذکور جایگاه ویژه‌ای یافته و بسیاری پژوهشگران غربی در این عرصه، به مطالب این سایت ارجاع می‌دهند. نکته جالب توجه آن‌که مطابق گزارش سایت معروف آمارگیری آلکسا، بیش از ۷۰ درصد کسانی که از طریق جست‌وجو به این سایت رسیده‌اند، با جست‌وجوی کلیدواژه "Mahdi" این سایت را یافته‌اند (alexa.com/siteinfo/mahdiwatch.org).

آرا و دیدگاه‌های فرنیش

دیدگاه‌های فرنیش در میان انبوه نوشته‌های او در قالب کتاب، مقاله، سخنرانی و مصاحبه و نیز مطالب مندرج در سایت وی قابل برداشت و مشاهده است.^۴ گرچه موضوع این نوشتار بررسی و نقد دیدگاه‌های فرنیش در حوزه مسائل مهدوی است؛ از آن‌جا که وی در مورد تاریخ اسلام، زندگانی پیامبر اکرم ﷺ، آیات قرآن کریم و... به عنوان اصول مقدماتی

January 2011, www.inegma.com/Admin/Content/File-8102013131623.pdf

1. "Mahdism (and Sectarianism and Superstition) Rises in the Islamic World", historynewsnetwork.org/article/147714 , 2012/8/13
2. MahdiWatch.org.

۳. این سایت که از سال ۲۰۰۶م. تاکنون فعال است، در طول ۹ سال گذشته به جایگاه نسبتاً مهمی در موضوع منجی‌گرایی اسلامی دست یافته تا حدی که شاید کم‌تر بتوان وبگاه مشابهی در غرب در این موضوع یافت.

۴. برای بررسی دیدگاه‌های فرنیش سعی گردید علاوه بر مطالعه کتاب «مقدس‌ترین جنگ‌ها»، همه مقالات و نوشته‌های وی که مرتبط با بحث اسلام و مهدویت بود، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و نکات مورد توجه آن‌ها دسته‌بندی و تحلیل شود.

مباحثی را طرح کرده و نیز ادعاهای وی در زمینه مهدویت بر این شالوده‌ها بنا نهاده شده است؛ نمی‌توان از آن مبانی صرف‌نظر کرد. از طرف دیگر، مسائل مطرح شده از سوی فرنیس بسیار وسیع بوده و برخی از انتقادات وی بارها از سوی مستشرقان و منتقدان دیگر ابراز شده و نیز علمای اسلامی به آن‌ها پاسخ داده‌اند (عبدالمحمدی، ۱۳۹۲: ۲۸-۳۲ و زمانی، ۱۳۹۲: ۵۳۱-۵۴۳). بنابراین، سعی می‌شود نکات کلیدی هر بحث گزینش و مطرح گردد تا در بخش بعد به نقد و بررسی آن‌ها پرداخته شود.

بنابر مطالب ذکر شده، تقسیم‌بندی زیر برای بررسی نظریات فرنیس صورت پذیرفته است:

الف) دیدگاه‌های وی در مورد اسلام

فرنیس در نوشته‌های گوناگون خود به صورت متعدد به جنبه‌های مختلف عقاید و احکام دین اسلام، فرقه‌های اسلامی و نیز رفتار مسلمانان پرداخته است. مطالب مطرح شده از سوی فرنیس در مورد اسلام به اختصار عبارتند از:

۱. تخطئه دین اسلام و برخورد این دین با پیروان دیگر ادیان

از نظر فرنیس، اسلام به هیچ عنوان دین صلح و سازش نیست (Furnish, [http://historynewsnetwork.org / article/16536:2006](http://historynewsnetwork.org/article/16536:2006) و نیز mahdiwatch.org/2012.11.01_arch.html). نیز وی مدعی است که عقاید تعلیمی اسلام، خود منشأ دیدگاه افراطی برخی مسلمانان بوده و این مطلب در تاریخ اسلام، نمود بسیاری داشته است (Glazov, archive.frontpagemag.com/Printable.aspx?ArtId=2766). از دیگر انتقادات مهمی که فرنیس در نوشته‌های خود به طور متعدد در مورد اسلام ابراز داشته، برخورد این دین با پیروان دیگر ادیان است. او صریحاً اسلام را دینی می‌داند که در اساس با یهود مشکل داشته است. وی برای اثبات مدعای خود به سراغ زمان پیامبر اسلام ﷺ رفته و برخوردهای ایشان را با یهودیان بنی‌قریظه، بنی‌قینقاع و بنی‌نضیر شاهد می‌آورد (همان).

۲. تخطئه پیامبر اسلام ﷺ: فرنیس رفتارهای افراطی برخی مسلمانان را به رفتار پیامبر گرامی اسلام ﷺ مستند می‌داند و در تلاش است چهره‌ای از حضرت محمد ﷺ ارائه کند که به هیچ وجه با رهبران دیگر ادیان الاهی، همچون عیسی عَلَيْهِ السَّلَام

و حتی بودا شبیه نبوده و به هیچ عنوان با خداوند ارتباطی نداشته است (Furnish, historynewsnetwork.org / article/ 131769: 2010). اعمال کینه‌های شخصی، پیروی از شهوات، داشتن روحیه خشن (mahdiwatch.org/2012.09.01_arch.html) و... گوشه‌ای از تهمت‌های ناروایی است که وی در نوشته‌های خود به پیامبر اعظم ﷺ روا داشته است.

۳. تخطئه قرآن کریم: فرنیس همچنین نگاه تک‌سویه‌ای به آیات قرآن داشته و با اشرافی که به زبان عربی دارد، به زعم خود موارد مشکل‌دار آیات الهی را در گفتار و نوشتار خود بیان کرده و مدعی است به دلیل برخی آیات قرآن، نمی‌توان آن را کلام خداوند دانست! موضوعات مورد استناد وی در این عرصه مواردی است همچون نفی دیدگاه مسیحیان در مورد جایگاه عیسی علیه السلام، دستور اسلام به زدن زنان، دستور به کشتن غیر مسلمانان و دستور به گردن‌زدن مخالفین (mahdiwatch.org/2012.09.01_arch.html).^۱ او همچنین استدلال علمای اسلامی را در تفسیر و توجیه این آیات رد می‌کند (Furnish, historynewsnetwork.org/article/16536:2006) و در مواردی حتی موافقت ضمنی خود را با بی‌احترامی به قرآن و حتی سوزاندن آن ابراز می‌دارد! (mahdiwatch.org/2012.11.01_arch.html).

۴. خشن و جنگ‌طلب نشان دادن اسلام و عنوان کردن گردن‌زدن، به عنوان روش مورد علاقه اعدام در اسلام: فرنیس مدعی است خشونت در اسلام تئوریزه شده و تصوّر اسلام بدون خشونت ناممکن است (Furnish, historynewsnetwork.org/article/16536:2006). در این جهت او جهاد و خشونت را از یک مقوله دانسته (همان)؛ و صریحاً توسعه اسلام را مدیون جنگ‌طلبی و دستورات جهادی صدر اسلام می‌داند (Furnish, historynewsnetwork.org / article/ 16536: 2006; mahdiwatch.org /2012.11.01_arch.html).

۱. آیاتی که از نظر فرنیس بیش‌ترین مشکلات را دارند، عبارتند از: نساء: ۳۴؛ انفال: ۲۹ و توبه: ۵.

وی همچنین مدعی است گردن زدن (بریدن سر) روش مورد علاقه اعدا در اسلام است و این روش طی قرون متمادی اجرا شده است. وی آیات ۳ سوره محمد و ۱۲ سوره انفال را از جمله آیاتی می‌داند که مسلمانان را به این روش کشتار توصیه می‌کند (همان). البته فرنیس که نمی‌تواند موارد تاریخی متعدد گردن زدن در جهان مسیحیت را ندیده بگیرد، سعی می‌کند این موارد را با ادعای عدم ارتباط آن‌ها با جوهر دین مسیحیت توجیه کند و در مقابل گردن زدن را موضوعی در متن دین اسلام نشان دهد. نکته جالب توجه این‌که وی گردن زدن را با بحث مهدویت عجین دانسته و ادعا می‌کند اغلب رهبرانی که به این روش کشتار پرداخته‌اند، از مهدی‌خوانده‌ها بوده‌اند (همان).

ب) دیدگاه‌های فرنیس در زمینه مهدویت

«مهدویت» موضوعی است که بخش زیادی از نوشته‌های فرنیس به آن معطوف است. شاید کم‌تر بتوان موضوعی مرتبط با آخرالزمان و مهدویت یافت که در جهان اتفاق افتاده و فرنیس در مورد آن اظهار نظر نکرده باشد.

از نظر فرنیس، بازگشت مهدی یا امام غایب مسئله‌ای کوچک و حاشیه‌ای نیست؛ بلکه مسئله‌ای اساسی و اصلی است که باید به آن توجه شود؛ چراکه اعتقاد به مهدی علیه السلام به صورتی پایدار و محکم در اسلام بنا شده و شاید مهم‌تر از آن، همچنان به عنوان انگیزه و چراغ هدایت و امید برای بسیاری از مسلمانان امروز نقش دارد (mahdiwatch.org/2013.11.01_arch.html). فرنیس توجه غرب را به مهدویت در عصر حاضر، به دلیل پررنگ بودن مهدی‌خواهی در میان مسلمانان لازم می‌داند و در این زمینه به آمارهای مختلف استناد می‌دهد. (همان). اثبات توجه همه مسلمانان به مهدویت تا آن‌جا برای فرنیس مهم بوده که وی دلیل تألیف رساله دکترای خود را اثبات حضور باور به مهدویت در میان اهل سنت می‌داند (Shenkman, historynewsnetwork.org/article/29389:2006) و معتقد است در عصر حاضر نیز این توجه در میان مسلمانان سنی مذهب بالاست. (mahdiwatch.org/2013.06.01_arch.html)

از نظر او، مهدی علیه السلام یک رهبر جنگی اسلامی خشن است که تلاش می‌کند غیرمسلمانان را به هر طریق، ولو به زور و تهدید به قتل، مسلمان کند! او عقیده مهدویت را یکی از منشأهای افراط‌گرایی و خشونت می‌شمارد (-Furnish, blogs.lcms.org/2009/dueling-messiahs-jesus-v-the-mahdi-in-iran-2-2009) و جنبش‌های مهدی‌گرا از سده‌های اخیر تا عصر حاضر (به‌ویژه ظهور بن لادن) را شاهد بر گفتار خود می‌آورد (mahdiwatch.org/2013.11.01_arch.html).

موضوع دیگری که مورد توجه فرنیس بوده و حتی در بخش مهمی از کتاب معروفش به آن پرداخته، «متمهدیان»، یا «مهدی‌خوانده‌ها» است. از نظر وی بررسی مهدی‌خوانده‌ها جوانب مختلفی از اعتقاد منجی‌گرایی اسلامی و قابلیت‌های آن را مشخص می‌کند. وی ظهور متمهدیان را دلیل خوبی برای نمایش جایگاه مهدی‌گرایی در میان مسلمانان در طول تاریخ می‌داند (mahdiwatch.org/2007.09.01_arch.html) و در کتاب خود از میان آن‌ها به بررسی تاریخ و عقاید هفت متمهدی، از جمله ابن تومرت (۱۲-۱۳ م.)، سید محمد جانپوری (۱۵-۱۶ م.)، محمد احمد سودانی (۱۹ م.) و جهیمان العتیبی پرداخته است.

ج) دیدگاه‌های فرنیس در مورد مسائل ایران

دیدگاه‌های فرنیس در مورد ایران نیز جالب توجه است. وی در مواضع گوناگون به مسائل سیاسی و اعتقادی ایران، به‌ویژه از روزنه ارتباط آن موضوعات با مهدویت پرداخته است. او به تأثیر مهدویت بر انقلاب اسلامی ایران معترف است و آن را منشأ تأثیرپذیری دیگر ملل مستضعف اسلامی می‌داند (همان)؛ در عین حال مدعی است مهدویت در ایران ناشی از در اقلیت بودن شیعیان و نیز تفکرات مارکسیستی بوده (mahdiwatch.org/2014.03.01_arch.html) و از طرف دیگر، ایران از انعکاس

۱. فرنیس در این زمینه سخنان اهانت‌آمیز بسیاری زده؛ به عنوان مثال: «مهدی یک جنگ سالار جهانی است که نه تنها با دشمنانش فروتن نیست؛ بلکه سر از بدنشان جدا و آن‌ها را مثله و نابود می‌کند» (mahdiwatch.org/2014.03.01_arch.html).

و تبلیغ مهدویت به دنبال اهداف خاصی است و از آن به عنوان ابزار سیاسی، مذهبی و تبلیغی استفاده می‌کند (-Furnish, blogs.lcms.org/2009/dueling-messiahs-jesus-v-the-mahdi-in-iran-2-2009).

بررسی افکار و نظریات

جنبه‌های مثبت و منفی دیدگاه‌های فرنیس

همان‌گونه که در خلاصه دیدگاه‌های فرنیس ملاحظه گردید، وی در زمینه‌های مختلفی اظهارنظر کرده است. در نظریات تیموتی فرنیس ویژگی‌های خاص و مثبتی دیده می‌شود که انصاف اقتضا می‌کند به این موارد نیز پرداخته شود. به طور خلاصه فرنیس دارای جنبه‌های مثبت چندی است که وی را از دیگر محققان و نویسندگان غربی که در عرصه منجی‌خواهی اسلامی به فعالیت می‌پردازند؛ متمایز می‌کند:

۱. تسلط به زبان‌های مرتبط با امور تحقیقاتی: فرنیس - چنان‌که خود مدعی است و در نوشته‌های او نمود عینی دارد - به زبان عربی تسلط داشته و با زبان‌های فارسی و ترکی هم تا حدودی آشناست. این آشنایی زمینه‌ای بسیار مناسب برای محقق ایجاد می‌کند تا به منابع اصلی مراجعه کرده و از رجوع به منابع دست دوم خودداری کند.

۲. تمخض در موضوع کاری و عدم پراکنده‌پزوهی: فرنیس خود را در موضوعات خاصی همچون منجی‌گرایی اسلامی و تاریخ اسلام محدود کرده و بیش‌ترین خروجی نوشتاری وی در این محدوده است.

۳. رصد مداوم حوادث، فعالیت‌ها و تولیدات در حوزه تحقیقی: یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد فرنیس رصد روزمره اخبار و فعالیت‌ها در حوزه‌های کاری خود است. به عنوان مثال، او تقریباً همه موضوعاتی را که در زمینه مهدویت در جهان اسلام یا غرب اتفاق می‌افتد، به صورتی در نوشته‌های خود، به‌ویژه در سایت خویش منعکس کرده و واکنش نشان می‌دهد. توجه مستمر به این امور باعث شده اطلاعات وی به روز بوده و استنادات او در امور مختلف نسبت به هم‌مسلكانش دقیق‌تر باشد.

۴. نگاه نسبتاً دقیق‌تر به مقوله مهدویت نسبت به دیگر مستشرقان: فرنیس در بررسی منجی‌خواهی اسلامی به جنبه‌های مختلف مهدویت نظر دوخته و برخلاف بسیاری پژوهشگران غربی که در این حوزه فعال بوده‌اند، نگاه تک‌بعدی به مهدویت ندارد. به عنوان مثال، وی علاوه بر توجه به احادیث مهدوی، حضور و بروز مهدویت در طول تاریخ اسلامی و نیز مهدی‌خوانده‌ها در جهان اسلام را موردنظر قرار داده و نگاه موشکافانه‌تری به موضوع داشته است. البته، چنان‌که در ادامه می‌آید، به سبب نگاه متعصبانه و چشم‌پوشی از برخی واقعیت‌ها، در برخی موارد، نتیجه‌گیری‌های نادرست داشته است.
- به‌رغم امتیازات بالا، فرنیس در اظهارنظرهای خود ایرادهای روشی و محتوایی بسیاری دارد. پیش از این‌که به طور جزئی به ایرادهای وی پرداخته شود، کلیات اشکالات موجود در دیدگاه‌ها و نتیجه‌گیری‌های فرنیس را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:
۱. اتخاذ روش تاریخی‌نگری (Historicism)، و نه پدیدارشناسانه (Phenomenology) در مواجهه با عقاید اسلامی، به‌ویژه مهدویت؛
 ۲. دخیل کردن عقاید شخصی در برداشت‌ها و تحلیل‌های علمی؛
 ۳. عدم تفکیک بین منابع مجزا و عقاید متفاوت مذاهب اسلامی؛
 ۴. عدم استفاده از روش صحیح رجوع و بررسی احادیث و منابع اسلامی؛
 ۵. عدم توجه به جایگاه علمی صاحب‌نظران و کتاب‌های اسلامی و استناد به افراد و منابع مختلف، فارغ از توجه به جایگاه علمی آن‌ها (به‌رغم شناخت منابع اصلی و توان رجوع به آن‌ها)؛
 ۶. افراط در اختلاط مسائل سیاسی روزمره با مسائل علمی و عقیدتی و استناد مکرر به وقایع روزمره، برای اثبات مدعای خویش (این کار ضعف تحقیقاتی در امور علمی به شمار می‌رود)؛
 ۷. توجه به رفتار مسلمانان به جای توجه به آموزه‌های اسلام و تسری رفتار برخی مسلمانان به همه و در نتیجه انتساب آن‌ها به اسلام؛
 ۸. نگاه گزینشی به آیات اسلام و آموزه‌های نبوی و برجسته سازی نقاط منفی به زعم خود. اشکالات مذکور که شواهد بسیاری بر هریک از آن‌ها می‌توان عنوان کرد، کافی است تا

شخصیت علمی فرنیش به عنوان یک پژوهشگر مورد خدشه واقع شود؛ به ویژه این که وی خود را متخصص تاریخ اسلامی دانسته و مدعی تسلط بر زبان‌ها، فرقه‌ها و عقاید اسلامی است.

نقد دیدگاه‌ها

اگرچه بسیاری از دیدگاه‌های فرنیش که در این نوشتار به اختصار بدان‌ها اشاره شد، قابل اشکال و نقد است؛ از میان انتقادات و دیدگاه‌های وی، به مواردی که اولاً حاوی مؤلفه بارز و متمایزی بوده و ثانیاً مستقیماً به بحث مهدویت مرتبط است؛ پرداخته می‌شود.

الف) تبیین صحیح جایگاه امام مهدی علیه السلام در اسلام و نزد مسلمانان

فرنیش به دلیل مطالعات ویژه در موضوع مهدویت، در ارائه دیدگاه‌های دقیق‌تر و صائب‌تر در این زمینه سعی و تلاش داشته؛ ولی بسیاری از گفته‌های او مسیر پژوهشی لازم را طی نکرده و لذا به صورت جزئی یا کلی به نتیجه‌گیری نادرستی منجر شده است. به عنوان مثال، فرنیش در جداسازی عقاید شیعه و اهل سنت در زمینه مهدویت در عین اذعان به اعتقاد هر دو فرقه اسلامی به این باور، نگاه دقیق‌تری از پیشینیان خود داشته است؛ در عین حال، او جایگاه مهدی را نزد شیعه و سنی از یکدیگر متمایز می‌شمارد؛ به صورتی که مهدی نزد اهل سنت را «خلیفه» و نزد شیعه «امام» می‌داند. به نظر می‌رسد او در این گفتار تحت تأثیر شرایط و برداشت‌های کنونی از معنای خلیفه و خلافت بوده و گرنه در هر دو ادعای او در این زمینه مناقشه است. حدیث «اثنا عشر خلیفه»^۱ که نزد شیعه و اهل سنت متواتر بوده و بیش‌تر علمای اسلامی آن را پذیرفته‌اند (زینلی، ۱۳۷۶: ۸۱-۱۱۷)؛ به ۱۲ خلیفه (جانشین) برای پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره کرده و از سوی دیگر، بسیاری از بزرگان اهل سنت و تمامی علمای شیعه، امام مهدی علیه السلام را جزء این خلفا می‌دانند.^۲ از سوی دیگر، چنان‌که مهدی علیه السلام نزد علمای شیعی، به

۱. ر.ک: صحیح مسلم، بی تا، ح ۱۸۲۲؛ صحیح بخاری، ۱۴۱۳، ح ۷۲۲۲؛ سنن، ابی داوود، بی تا، ح ۴۲۷۹ و سنن ترمذی، ح ۲۲۲۳.

۲. قول علمای شیعه که در این مسئله روشن است. از میان علمای اهل سنت می توان به تاریخ الخلفای سیوطی، ۱۴۲۵: ۱۰ - ۱۲ و نیز البدایه و النهایه ابن کثیر، ۱۴۰۷، ج ۱: ۱۵۳ اشاره کرد.

عنوان امام شناخته می‌شود، احادیث بسیاری که در میان منابع روایی اهل سنت موجود است، از مهدی علیه السلام به عنوان امام نام برده‌اند.^۱ نتیجه این که خلیفه و امام نزد هر دو مذهب شیعه و اهل سنت در مورد امام مهدی علیه السلام مصداق دارد و کلام فرنیس در این زمینه دقیق نیست.

ب) هدف اصلی قیام امام مهدی علیه السلام

موضوع دیگری که فرنیس در پی اثبات آن در نوشته‌ها و مصاحبه‌های خود بوده؛ خطرناک بودن مهدویت برای مردم جهان، به‌ویژه جهان غرب است (آنچه فرنیس تعمداً از آن چشم‌پوشی کرده، هدف اصلی امام مهدی علیه السلام از قیام و تشکیل حکومت است).

در حالی که بیش‌تر آیات و روایات اسلامی برقراری حاکمیت خداوند^۲ و عدل و قسط^۳ را به عنوان دلیل اصلی قیام امام مهدی علیه السلام معرفی می‌کنند؛ مستشرقانی همچون فرنیس درصددند این حادثه بزرگ جهانی را اولاً، سیاه و تاریک و سرشار از جنگ و خونریزی نشان دهند و ثانیاً، دلیل آن را نوعی تلاش حاکمی اسلامی برای تسلط دین خود بر جهان و اجبار دیگر مردم به پذیرش آن تلقی کنند. این‌ها، همه در حالی است که مطابق احادیث ما اولاً، علت جنگ‌ها و خونریزی‌های پس از ظهور، مقابله ظالمان و مستکبران با حرکت پیشوایی است که بنای حاکمیت عدالت دارد و ثانیاً، این دوران کوتاه بوده و پس از آن، عصر تکامل بشر و بهترین روزگار انسان فرا می‌رسد و نتیجه آن تکمیل عقول، حاکمیت نظام اخلاقی بر تمام عرصه‌های بشری (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۳۲۸)؛ دستیابی انسان به نهایت دانش (همان: ۳۳۶)؛ پیشرفت خارق‌العاده صنایع، پیشرفت عظیم اقتصادی و عدالت اجتماعی (همان: ۳۵۱)؛ نوسازی در تمام زمینه‌های فکری و فرهنگی و در یک کلام برقراری نظام

۱. «کیف انتم اذا نزل ابن مریم فیکم و امامکم منکم؛ چگونه اید زمانی که فرزند مریم فرود می‌آید، در حالی که امام شما فردی از خودتان است؟ (صحیح بخاری، ۱۴۱۳، ح ۳۴۴۹، یا صحیح مسلم، بی‌تا، باب نزول عیسی بن مریم، ح ۲۴۴).

۲. مانند سوره نور: ۵۵.

۳. مانند روایت معروف «یملأ الارض قسطاً و عدلاً كما ملئت ظلماً و جوراً» (ر.ک: صدوق، ۱۳۹۵، ج ۱: ۲۵۶-۲۵۸؛ احمد بن حنبل، ح ۱۱۶۶۵ و حاکم نیشابوری، ح ۸۳۶۴ و ۸۴۳۴).

آرمانی بشر خواهد بود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۶: ۲۶۲ - ۲۸۲). متأسفانه در کلام فرنیس و هم‌مسلمانان او، به هیچ‌یک از موارد مذکور اشاره نگردیده و تنها سعی شده با گزینش دیدگاه‌ها و روایاتی که یا مشکوک بوده و یا به توضیح نیاز دارد، مهدی علیه السلام و باور به مهدویت در اسلام را عنصری خطرناک برای غرب و کل بشر نشان دهد. البته این نگاه یک‌سویه و دشمنی با این باور والا چندان عجیب نیست و علت این کراهت و نارضایتی از ظهور چنین منجی را می‌توان در ویژگی و خصوصیات فکری و عملی دشمنان وی جست‌وجو کرد؛ چنان‌که در روایات ائمه طاهرين علیهم السلام چنین آمده است:

إِذَا خَرَجَ الْقَائِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمْ يَبْقَ كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَلَا مُشْرِكٌ بِالْإِمَامِ إِلَّا كَرِهَ خُرُوجَهُ؛
 هنگام ظهور قائم علیه السلام مشرک و کافری باقی نمی‌ماند، مگر آن که قیام او را
 دشمن دارد (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲: ۶۷۰).

ج) شیوه قیام و پیروزی امام مهدی علیه السلام

ادعای دیگری که فرنیس در نوشته‌های متعدد خود مطرح می‌سازد، این است که قیام امام مهدی علیه السلام سرشار از کشتار و خونریزی است. همچنان‌که گفته شد در این راه فرنیس به عملکرد برخی مدعیان مهدویت و نیز کسانی که امروزه خود را پیروان و پیشگامان ظهور مهدی معرفی می‌کنند؛ استناد کرده است. این مطلب طبیعتاً نمی‌تواند دلیلی قابل قبول باشد؛ چراکه عملکرد کسانی که به دروغ خود را مهدی خوانده و از نظر همه مسلمانان باطل بوده‌اند؛ یا گروه‌های افراطی که از نظر بسیاری علمای اسلامی رفتارشان فرسنگ‌ها با اسلام فاصله دارد؛ نمی‌تواند دلیل مشابهت با رفتار مهدی حقیقی باشد. همچنین فرنیس سعی کرده از جریانات صدر اسلام و آیات جهاد در این مسیر بهره بگیرد که در این مورد پاسخ‌های مفصلی توسط علمای اسلامی داده شده که از ذکر آن‌ها در این نوشتار خودداری می‌شود (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۲: ۸۸؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۳۵-۲۷ و مطهری، ۱۳۷۳: ۲۹ - ۴۵). مستمسک دیگر فرنیس در این ادعا، روایاتی در منابع اسلامی است که به قتل و کشتار در ابتدای قیام امام مهدی علیه السلام اشاره دارند. وی با اشاره به این روایات مدعی است مهدی مخالفان خویش، به ویژه غیر مسلمانان را قلع و قمع می‌کند و بدین علت باور مهدویت عقیده‌ای خطرناک برای جهان

غرب است. برای پاسخ به این گونه روایات، نکات زیر قابل تأمل و دقت است:

۱. هیچ انسان عاقلی همه جنگ‌ها را ناپسند و بد نمی‌شمارد. جنگ اگر هدفی مقدس داشته باشد، خود مقدس است. به عنوان مثال، اگر گروهی در مقابل گروهی ستمگر و برای برپایی آرمان‌های صلح‌جویانه و اخلاقی و انسانی جنگ کنند، یا برای رفع فتنه‌ها، آشوب‌ها و مزاحمت‌های اجتماعی سلاح به دست گیرند و درصدد برآیند که موانع رشد و تعالی انسان‌ها را برطرف کرده و عدل و داد بر زمین به پا دارند؛ بی‌تردید از طرف تمامی انسان‌ها مورد تشویق و ستایش قرار می‌گیرند. تاریخ پیامبران الهی نیز سرشار از این شیوه مبارزه و جهاد بوده است و نشان از آن دارد که رسولان پروردگار از جانب خداوند مأموریت مقابله با دشمنان را داشته‌اند. از همین روست که پیامبر گرامی اسلام ﷺ و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) بارها به ستایش از جهاد در راه خدا پرداخته‌اند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۲-۹ و حکیمی، ۱۳۷۴: ۶۱-۶۳).

۲. اخباری که در آن‌ها، کشتار در حجم وسیعی مطرح شده است، بر دو قسم‌اند:

الف) بخشی از آن‌ها، به ملاحم و فتن قبل از ظهور مربوط است و به دوران ظهور هیچ‌گونه ربطی ندارد و تنها ناظر به اوضاع نابسامان جهان در دوران پیش از ظهور است (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲: ۶۵۵-۶۵۶ و نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۷۴). این دسته از روایات، با قتل و کشتار در دوران حکومت امام مهدی (علیه‌السلام) هیچ‌گونه ارتباطی ندارند.

ب) بخش دیگری از روایات، به هنگامه ظهور و حکومت امام زمان (علیه‌السلام) مربوط است و باید این گونه روایات موردنظر قرار گیرند (طبسی، ۱۳۸۸، ج ۱: ۲۱۶-۲۱۷). بسیاری از روایاتی که به کشتار مردم در هنگامه ظهور اشاره دارند، متناظر به دوران پیش از ظهور بوده و از موضوع بحث خارج هستند.

۳. در برخی کتاب‌های حدیثی متقدم، مثلاً: (نعمانی، ۱۳۷۹: ۲۳۱ - ۲۸۵)، یا معاصر، مثلاً: (طبسی، ۱۳۸۲)؛ روایاتی که مستمسک منتقدان قرار گرفته، ذکر گردیده و نمی‌توان وجود این روایات را در منابع نادیده انگاشت؛ اما بسیاری از روایات این موضوع، از نظر سندی و منبعی مشکل عمده داشته و مورد پذیرش کارشناسان حدیثی قرار نگرفته‌اند؛ مانند (منتظری، ۱۳۸۷: ۲۱۰ - ۲۳۰). علاوه بر آن، برخی احادیث که به امام عصر (علیه‌السلام) و سیره رفتاری ایشان نسبت

می‌دهد (مطابق قواعد علم الحدیث) صریحاً با احکام اسلامی و سیره پیامبر گرامی اسلام ﷺ و دیگر روایات منافات دارد؛ ضمن این که علمای بسیاری موضع گرفته و آن‌ها را نپذیرفته‌اند (طبسی، ۱۳۸۸، ج ۱: ۲۲۳؛ منتظری، ۱۳۸۷: ۲۳۰ و جمعی از نویسندگان مجله حوزه، ۱۳۷۸: ۳۹۴-۳۹۶). بنابراین نمی‌توان در این موضوع مهم به هر حدیثی تمسک جست. البته عجیب نیست کسانی همچون فرنیس به این موضوع سهواً یا تعمداً توجهی نشان ندهند و به صرف نقل قول از یکی از کتاب‌های حدیثی، آن را تلقی به قبول کنند.

د) شیوه رفتاری امام مهدی علیه السلام با اهل کتاب، به‌ویژه یهودیان

یکی دیگر از مهم‌ترین ادعاهای فرنیس (و دیگر مهدی‌ستیزان غربی) در مورد شیوه رفتاری امام مهدی علیه السلام، در مواجهه با اهل کتاب، به‌ویژه یهودیان است. وی مدعی است مهدی تلاش می‌کند غیر مسلمانان را به هر طریق، ولو زور و تهدید به قتل، مسلمان کند و در صورت عدم پذیرش اسلام، ایشان را گردن بزند! مناسب است این اتهام به سه بخش تقسیم و به صورت مجزا پاسخ داده شود:

الف) اجبار اهل کتاب به پذیرش اسلام از سوی امام عصر علیه السلام؛

ب) برخورد قهرآمیز و متفاوت امام عصر علیه السلام و یاران ایشان با یهودیان؛

ج) گردن زدن اهل کتاب از سوی امام مهدی علیه السلام.

در مورد ادعای اول، یعنی اجبار اهل کتاب به پذیرش اسلام، باید گفت از برخی روایات برداشت می‌شود حکومت امام، شرق و غرب عالم را فرا می‌گیرد و همه غیر مسلمانان می‌بایست مسلمان شوند؛ و گرنه از میان خواهند رفت (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱: ۱۸۳). این‌گونه روایات دلالت دارند که در وقت ظهور امام زمان علیه السلام، پذیرش اسلام اجباری است و در آن زمان جزیه‌ای که در زمان پیامبر ﷺ میان حکومت اسلام و اهل کتاب برقرار بود؛ وجود ندارد. در مقابل این روایات، ظاهر برخی آیات قرآن و روایات دیگر بر حضور اهل کتاب در دوران حکومت امام مهدی علیه السلام اشاره دارند؛ مانند:

﴿... فَأَعْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ...﴾؛ که ظاهر آن باقی

ماندن عداوت بین اهل کتاب تا روز قیامت است (مائده: ۱۴).

نیز روایت: امام صادق علیه السلام:

عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ ... قُلْتُ فَمَا يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ عِنْدَهُ قَالَ
يَسْأَلُهُمْ كَمَا سَأَلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وَيُؤْذُونَ الْجَزِيَةَ عَنْ يَدِهِ وَهُمْ صَاغِرُونَ؛ به
امام صادق علیه السلام عرض کردم: با کافران ذمی چه می‌کند؟ فرمود: مانند پیغمبر با
آن‌ها صلح می‌کند و آن‌ها نیز ذلیلانه جزیه می‌دهند... (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲:
۳۷۶).

در مقام رفع تعارض ظاهری آیات و روایات در این زمینه، علمای مسلمان دیدگاه‌های
مختلفی ابراز کرده‌اند: برخی مطابق روایات دسته اول، به اسلام آوردن همه انسان‌ها در
ابتدای ظهور امام عصر علیه السلام معتقد شده و برخی با توجه به دلایل دسته دوم، حضور اهل
کتاب را در زمان دولت امام پذیرفته‌اند. قول سوم که شاید وجه جمع همه آیات و روایات این
موضوع باشد، آن‌که اولاً، غالب اهل کتاب با روشن شدن حقیقت و مشاهده نشانه‌های آشکار
توسط حرکت اصلاحی امام عصر علیه السلام و کنار رفتن حجاب‌های پیش‌روی فطرت آدمیان، به
اسلام ایمان می‌آورند.

ثانیاً، اهل کتابی که باقی می‌مانند، عقاید مشرکانه خویش را کنار نهاده و موحد می‌شوند.
ثالثاً، این عده در ابتدای دوران ظهور حضور دارند و به تدریج با آشکار شدن حقیقت و
اتمام حجت با ایشان تنها گروهی باقی خواهد ماند که لجوج و عنود بوده و با وجود روشنی
راه، در مقابل آن می‌ایستند. این عده که بسیار کم هستند، به قتل محکوم خواهند بود. این
نظریه، دیدگاه بسیاری از علماء، از جمله مرحوم علامه مجلسی (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۲۶: ۱۶۰)؛
شهید سید محمد صدر (صدر، ۱۳۸۴: ۶۱۲) و نیز آیت الله مکارم شیرازی (مکارم شیرازی،
۱۳۸۶: ۲۸۸) است.

بنابر مطالب پیش‌گفته می‌توان گفت روایاتی که گویای برخورد تسامحی با اهل کتاب
هستند، به دوران ابتدایی ظهور مربوط می‌شوند و در این جهت می‌توان اخذ جزیه در آن ایام
را به عنوان مالیاتی مقبول برای زندگی در پناه حکومت اسلام توجیه کرد. در مقابل، روایاتی
که به برخورد سخت و محکم با اهل کتاب اشاره دارند و به نفی جزیه در آن ایام خبر داده‌اند؛
به دوران انتهایی ظهور مربوط‌اند که دیگر تنها پیروی از دین واحد جهانی، یعنی اسلام

پذیرفته است (آیتی، ۱۳۸۳: ۳۵۵-۳۷۲). در این جا نکته اصلی آن است که رفتار امام مهدی علیه السلام با همه افراد و گروه‌ها، در چارچوب دین اسلام و پیروی از رفتار پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می‌باشد و با این ملاک، هرگونه رفتار و منش ایشان با قشرهای گوناگون جامعه در دوران پس از ظهور قابل تحلیل و ارزیابی است. بنابراین، روایاتی که با آیات قرآن و احکام اسلامی و سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تضاد واضحی داشته باشند، از نظر علمای اسلامی یا صریحاً رد شده (طبرسی، ۱۴۱۷، ج ۳: ۳۱۰)؛ یا به صورتی معنا می‌شوند که تعارض برطرف گردد (صدر، ۱۳۸۶: ۲۳۳).

دلایل پیش گفته نشان می‌دهند ادعای مجبور کردن اهل کتاب به تغییر دین خود از سوی امام عصر علیه السلام، عاری از حقیقت است؛ بلکه در آن روزگار با نشانه‌های واضح، اتمام حجت می‌شود (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۳۷) و الحاد و شرک ریشه‌کن خواهد شد و همه بازدارنده‌های پیشرفت اسلام، از میان خواهند رفت و اگر گفته شده غالب اهل کتاب در آن روزگار مسلمان می‌شوند، از روی رغبت و پس از فراهم آمدن شرایطی همچون مشاهده اسلام ناب، و احتجاج امام به کتاب‌های آسمانی پیشین، فرود آمدن عیسی علیه السلام و اقتدای ایشان به امام و معجزات دیگری است که در آن زمان صورت می‌پذیرد.^۲

دومین ادعا در مورد برخورد خشونت‌بار و کینه‌آمیز مهدی علیه السلام و مسلمانان پیرو او با یهودیان است. منشأ این اتهام برخی روایات‌اند که در آن‌ها اشاره شده است مسلمانان در آخرالزمان با یهودیان خواهند جنگید و افراد بسیاری از یهودیان را خواهند کشت. از جمله این احادیث، روایت زیر است که در موارد متعددی در کلام منتقدین بدان اشاره می‌شود:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقَاتِلُوا الْيَهُودَ، حَتَّى يَخْتَبِئَ الْيَهُودِيُّ وَرَاءَ الْحَجَرِ، فَيَقُولُ الْحَجَرُ: يَا مُسْلِمُ! هَذَا يَهُودِيٌّ

۱. به عنوان مثال از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده است: «...يَسِيرُ فِيهِمْ بِسِيرَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَ يَعْمَلُ فِيهِمْ بِعَمَلِهِ...» (مفید، ۱۴۱۳، ج ۲: ۳۸۲ و ۳۸۳).

۲. در این زمینه علاوه بر کتاب‌های شیعی، در منابع اهل سنت احادیثی شفاف وجود دارد به عنوان مثال «... عَلَى يَدَيِ الْمَهْدِيِّ يَطْهَرُ تَابُوتُ السَّكِينَةِ مِنْ بَحِيرَةِ طَبْرِيَةَ حَتَّى يُحْمَلَ، فَيُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَإِذَا نَظَرَتْ إِلَيْهِ الْيَهُودُ أَسْلَمَتْ إِلَّا قَلِيلاً مِنْهُمْ» (ابن حماد مروزی، ۱۴۱۲، ج ۱: ۳۵۵).

يَخْتَبِي وَرَائِي تَعَالُ فَاقْتُلْهُ؛ پیامبر ﷺ فرمود: قیامت برپا نمی‌شود تا جنگ سختی با یهودیان داشته باشید، تا جائیکه یهودی به پشت سنگ‌ها پناه می‌برد، ولی آن سنگ می‌گوید: مسلمان این یهودی در پشت من پنهان شده، بیا و او را بکش (بخاری، ۱۴۱۳: ح ۲۹۲۶).

این حدیث اگرچه در منابع مختلف سنی وجود دارد؛ هیچ منبع مستقل شیعی آن را نقل نکرده است. در عین حال، در صورت صحت صدور نیز نوعی خبر دادن از جنگی میان مسلمانان و یهودیان در آینده و پیروزی مسلمانان در آن است و نمی‌توان آن را مستقیماً به دوران پس از ظهور مرتبط دانست؛^۱ لکن در صورت وقوع این امر در زمان قیام امام مهدی علیه السلام؛ چنان که در شیوه رفتاری ایشان با اهل کتاب ذکر گردید؛ رفتار آن حضرت با اهل کتاب بر مدارا و اتمام حجت مبتنی است. بنابراین، کسانی که پس از نمایان شدن حق و عدالت، در مقابل حرکت اصلاحی امام مهدی علیه السلام بایستند، سزاوار مرگ هستند و در این مسئله میان یهودی، مشرک و حتی کسانی که در ظاهر ادعای مسلمانی می‌کنند؛ تفاوتی وجود ندارد.^۲

در مورد ادعای اخیر، یعنی گردن زدن اهل کتاب از سوی امام مهدی علیه السلام نیز باید توجه داشت، با توجه به این که هیچ مستند روایی قابل اعتمادی بر این مطلب وجود ندارد؛ مدعیانی همچون فرنیس تنها به برخی آیات قرآن، یا رفتار مسلمانان استناد می‌دهند که پاسخ مفصل آن پیش از این داده شد و از تکرار آن خودداری می‌شود.

نتیجه گیری

«تیموتی فرنیس» را باید از آن دسته مستشرقانی دانست که با اطلاعات نسبتاً قوی در

۱. این حدیث؛ چنان که بخاری و دیگر محدثین تقسیم‌بندی کرده‌اند، جزو احادیث «اشراط الساعة» می‌باشد و اشراط الساعة (وقایع پیش از قیامت) لزوماً با زمان ظهور امام مهدی علیه السلام مترادف نیست.
۲. نکته جالب توجه آن که بسیاری از کسانی که در روایات از جمله دشمنان و مقابله‌کنندگان با امام مهدی علیه السلام نام برده شده‌اند (همچون لشکر سفیانی و حامیان وی)، از جمله گروه سوم، کسانی‌اند که در ظاهر ادعای مسلمانی می‌کنند.

مورد عقاید، تاریخ و فرقه‌های اسلامی در مسیر شناخت منجی‌گرایی اسلامی گام برداشته و البته همچون بیش‌تر هم‌سلکان پیشین خویش، به سبب نگاه‌گزینشی، اتخاذ روش تاریخی‌نگری به جای پدیدارشناسانه و البته پیش‌داوری‌ها و بداندیشی‌های آشکار، مسیر تقابل با مهدویت را پیش گرفته است. فرنیس به سبب آشنایی با منابع اسلامی و دسترسی بیش‌تر به این منابع، شبهاتی دقیق‌تر و مستندتر در این زمینه طرح کرده است؛ ولی با تعمق در نوشته‌ها و دسته‌بندی و تحلیل افکار وی، می‌توان دریافت شبهات و اشکالات مطرح شده از سوی وی، همان شبهات قدیمی است که قرن‌ها از سوی منتقدان و مخالفان مهدویت مطرح شده و تنها در قالبی جدید و با استنادات بیش‌تر عنوان گردیده است. با توجه به شیوه و نوع نگاه مستشرقانی همچون فرنیس به باورداشت مهدویت، می‌توان افق و راهبرد صاحب‌نظران غربی در زمینه مهدویت را ریشه‌یابی کرد و برای ایمن‌سازی و آمادگی جهت پاسخ‌دهی و مقابله، مهیا گردید.

منابع

- قرآن کریم.
۱. آیتی، نصرت الله (بهار و تابستان ۱۳۸۳). *اهل کتاب در دولت مهدی*، مجله انتظار موعود، شماره ۱۱ و ۱۲.
 ۲. ابن ابی زینب (نعمانی)، محمد بن ابراهیم (۱۳۷۹ق). *الغیبة*، محقق: علی اکبر غفاری، تهران، نشر صدوق.
 ۳. ابن الأثیر، عز الدین أبو الحسن علی بن ابی الکریم (۱۳۸۵ق). *الکامل فی التاریخ*، بیروت، دار صادر.
 ۴. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی (۱۳۹۵ق). *کمال الدین و تمام النعمة*، تهران، انتشارات اسلامیة.
 ۵. ابن حماد مروزی، حافظ ابو عبدالله نعیم (۱۴۱۲ق). *الفتن*، قاهره، توحید.
 ۶. ابن طاوس، علی بن موسی (بی تا). *التشریف بالمنن فی التعریف بالفتن المعروف بالملاحم و الفتن*، قم، موسسه صاحب الامر علیه السلام.
 ۷. ابن کثیر، اسماعیل بن عمر (۱۴۰۷ق). *البدایة و النهایة*، بیروت، دار الفکر.
 ۸. آخوندی، مصطفی (۱۳۸۶). *نظام دفاعی اسلام*، قم، اداره آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
 ۹. بخاری، محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن المغیره (۱۴۱۳ق). *الجامع المسند الصحیح المختصر من أمور رسول الله صلی الله علیه وسلم و سننه و آیامه*، تحقیق: محمد زهیر بن ناصر الناصر، بی جا، دار طوق النجاة.
 ۱۰. ترمذی السلمی، محمد بن عیسی ابو عیسی (بی تا). *الجامع الصحیح سنن الترمذی*، تحقیق: أحمد محمد شاکر و آخرون، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
 ۱۱. جمعی از نویسندگان مجله حوزه (۱۳۷۸). *چشم به راه مهدی* علیه السلام، قم، انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.
 ۱۲. حاکم النیشابوری، محمد بن عبد الله أبو عبد الله (۱۴۱۱ق). *المستدرک علی الصحیحین*، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، بیروت، دار الکتب العلمیة.
 ۱۳. حکیمی، محمد (۱۳۷۴). *عصر زندگی و چگونگی آینده انسان و اسلام*، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
 ۱۴. ریفیودین، محمد اویس (پاییز ۱۳۹۱). *پدیدارشناسی در تقابل با تاریخی نگری*، امامت پژوهی، سال دوم - شماره ۷.
 ۱۵. زمانی، محمد حسن (۱۳۹۲). *مستشرقان و قرآن*، قم، بوستان کتاب.

۱۶. زینلی، غلام حسین (زمستان ۱۳۷۶). *دوازده امام در منابع اهل سنت*، فصلنامه علوم حدیث، شماره ۶.
۱۷. السجستانی الأزدی، سلیمان بن الأشعث أبو داود (بی تا). *سنن أبی داود*، تحقیق: محمد محیی الدین عبد الحمید، بی جا، دار الفکر.
۱۸. سعادت، حمید (۱۳۹۳). *مهدویت در دائرة المعارف های غربی*، قم، انتشارات مرکز تخصصی مهدویت.
۱۹. سیوطی، جلال الدین عبد الرحمن (۱۴۲۵ق/۲۰۰۴م). *تاریخ الخلفاء*، تحقیق: حمدی الدمرداش، بی جا، مکتبه نزار مصطفی الباز.
۲۰. شیبانی، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل (۱۴۲۱ق/۲۰۰۱م). *مسند الإمام أحمد بن حنبل*، به تحقیق شعیب الأرئوط عادل مرشد وآخرون، بی جا، مؤسسة الرسالة.
۲۱. صدر، سید محمد (۱۳۸۴). *تاریخ پس از ظهور*، مترجم حسن سجادی پور، تهران، انتشارات موعود عصر عجل الله فرجه.
۲۲. صدر، صدرالدین (۱۳۸۶). *المهدی عجل الله فرجه*، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۲۳. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۴. الطبرانی، سلیمان بن أحمد بن ایوب أبو القاسم (۱۴۰۴ق/۱۹۸۳م). *المعجم الکبیر*، تحقیق: حمدی بن عبدالمجید السلفی، موصل، مکتبه العلوم والحکم.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۷ق). *إعلام الوری بأعلام الهدی*، قم، انتشارات آل البيت.
۲۶. _____ (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تهران، انتشارات ناصر خسرو.
۲۷. طبری، أبو جعفر محمد بن جریر (۱۳۷۸/۱۹۶۷م). *تاریخ الأمم والملوک*، تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، بیروت، دارالتراث.
۲۸. طبسی، نجم الدین (۱۳۸۲). *چشم اندازی به حکومت مهدی عجل الله فرجه*، قم، انتشارات بوستان.
۲۹. _____ (۱۳۸۸). *تا ظهور*، قم، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله فرجه.
۳۰. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱ق). *الغیبه*، قم، انتشارات دار المعارف الإسلامیة.
۳۱. عبدالمحمدی، حسین (۱۳۹۲ق). *مستشرقان و پیامبر اعظم صلى الله عليه وآله وسلم*، قم، انتشارات بین المللی المصطفی صلى الله عليه وآله وسلم.
۳۲. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ق). *تفسیر العیاشی*، با تصحیح هاشم رسولی محلاتی، تهران، المطبعة العلمیة.
۳۳. قزوینی، ابن ماجه أبو عبد الله محمد بن یزید (بی تا). *سنن ابن ماجه*، بی جا، مکتبه أبی المعاطی.
۳۴. قشیری النیسابوری، مسلم بن الحجاج أبو الحسین (بی تا). *صحیح مسلم*، تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقي، بیروت، دار إحياء التراث العربی.

۳۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). *الکافی*، تهران، دار الکتب الإسلامية.
۳۶. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۴ق). *بحار الأنوار*، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
۳۷. _____ (۱۴۰۴ق). *مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول* علیه السلام، تهران، انتشارات دار الکتب الإسلامية.
۳۸. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). *جهاد*، تهران، انتشارات صدرا.
۳۹. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). *الإرشاد*، قم، تحقیق مؤسسه آل البيت علیهم السلام، انتشارات کنگره شیخ مفید.
۴۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶). *حکومت جهانی مهدی* علیه السلام، قم، انتشارات نسل جوان.
۴۱. _____ (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*، تهران، دار الکتب الإسلامية.
۴۲. منتظری، حسینعلی (۱۳۸۷). *موعود/دیان*، تهران، انتشارات خرد آوا.
۴۳. موسوی، سید رضی (۱۳۸۹). *شرق شناسی و مهدویت*، قم، انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام.
۴۴. مؤمن، محمد. (تابستان ۱۳۸۰). *جهاد ابتدایی در عصر غیبت*، فصلنامه فقه اهل بیت، شماره ۲۶.
۴۵. واقدی، محمد بن عمر (بی تا). *کتاب المغازی*، محقق: جونز، مارزدن، بیروت، انتشارات اعلمی.
۴۶. هیثمی، نور الدین علی بن ابی بکر (۱۴۱۲ق). *مجمع الزوائد ومنبع الفوائد*، بیروت، دار الفکر.
۴۷. یعقوبی، احمد بن اسحاق (بی تا). *تاریخ الیعقوبی*، بیروت، انتشارات دار صادر.

مقالات انگلیسی

48. Furnish, Timothy (2005). "7 Myths About Islam", historynewsnetwork.org/article/16536.
49. _____ (2007). "A New Empire of the Mahdi? Libyan and Iranian Pan-Islamic Agendas", historynewsnetwork.org/article/38164.
50. _____. "A Western View on Iran's WMD Goal: Nuclearizing the Eschaton, or Pre-Stocking the Mahdi's Arsenal?", INEGMA Special Report No. 12, January 2011, www.inegma.com/Admin/Content/File-8102013131623.pdf.
51. _____. "Anti-Semitism and Islam", archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=354,2007/2/2.
52. _____. 2000 "Anti-Semitism in Islam: Israel Didn't Start the Fire", historynewsnetwork.org/article/34789.
53. _____. 2010 "Back to the (Mahdist) Future?", historynewsnetwork.org/article/128408.
54. _____. Timothy, "Beheading in the Name of Islam", *Middle East Quarterly*, Spring 2005.
55. _____. Timothy, "Bin Ladin: The Man Who Would Be Mahdi", *Middle East Quarterly*, Spring 2002.
56. _____. 2009 "Dueling Messiahs: Jesus v. the Mahdi in Iran", blogs.lcms.org/2009/dueling-messiahs-jesus-v-the-mahdi-in-iran

- 2-2009.
57. _____.2012"Mahdism (and Sectarianism and Superstition) Rises in the Islamic World", historynewsnetwork.org/article/147714.
 58. _____. "Mahdism in the Sunni Arab World Today", ISIM Newsletter, Leiden, 1999, Volume 4, Page 21, https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/17339/ISIM_4_Mahdism_in_the_Sunni_Arab_World_Today.pdf.
 59. _____. "The Importance of Being Mahdist Among Iran's Twelvers", weeklystandard.com/author/timothy-r.-furnish, 2008/9/8 (Vol. 13, No. 48).
 60. _____.2010"The Qur'an and the Fig Tree", historynewsnetwork.org/article/131769.
 61. _____.2008 "Will Iraq Stoke Flames of Islamic Messianism?", pjmedia.com/blog/will-iraq-stoke-flames-of-islamic-messianism.
 62. Glazov, Jamie, 2006 " Symposium:4/9 Ahmadinejad's Armageddon", archive. frontpagemag.com/ Printable.aspx? ArtId= 2766.
 63. _____. "Symposium: One Islam?", archive. frontpagemag.com/ readArticle.aspx?ARTID=26113, 4/13.
 64. Shenkman, Rick, 2010 "Interview with Timothy R. Furnish: Doing Islamic History", historynewsnetwork.org/article/29389.
- سایت‌ها
65. about.me/trfurnish , www.mahdiwatch.org/id1.html.
 66. edition.cnn.com/2014/08/20/world/meast/journalist-beheadings.
 67. en.wikipedia.org/wiki/Concordia_Seminary.
 68. video.foxnews.com/v/3741281799001/alan-colmes-and-dr-timothy-furnish.
 69. huffingtonpost.co.uk/2014/08/20/a-history-of-extremist-beheadings_n_5693741.html.
 70. ihrc.org.uk/events/6802-Imam-Mahdi-Justice-Globalisation.
 71. jpost.com/Blogs/From-Green-Finland-to-Yellow-Arava/Israel-Middle-East-and-Islam-From-Intelligence-to-Consulting-364105.
 72. maaref.porsemani.ir/node/5129.
 73. mahdaviat-conference.com/vdchtqnkd23nz.102.html.
 74. MahdiWatch.org.
 75. washingtontimes.com/news/2010/mar/3/muslim-leaders-edict-decries-terrorism.
 76. wikistrat.com/experts/dr-timothy-furnish.